a) Poznámky k pojetí dětské literatury a dětského čtenáře

b) Historický exkurz do české literatury

Podzim 2019

Neměli bychom od dětských příběhů očekávat, že budou kázáním, rozsudkem nebo společenským pamfletem. Jako nezávislým uměleckým dílům jim musí být umožněno působit svým zvláštním způsobem na představivost, mysl a srdce /…/. Pokud autor nedokáže říct, co doopravdy cítí, pokud nedokáže vážně rozvinout určité téma /…, pokud je jakýmkoliv způsobem podceňuje/, musí takový přístup ke knihám pro mladé nakonec oslabit jejich kvalitu jako mainstreamové literatury. (Virginia Haviland, Children and Literature: Views and Reviews, s, 273)

Vstříc dítěti

Pojem „dítěte“ v kontextu čtení souvisí s určitými konkrétními představami o svobodě, emocích a vědomí: **„dítě“ jako pojem se vyvinulo z představy o osvobození od omezování a útlaku a je mu vyhrazena řada konkrétních míst v rámci kulturních a společenských struktur.** Tyto představy o literatuře a osvobození se ve skutečnosti podvozují od ideálů západního liberálního humanismu, který pochází z klasického Řecka.

Vstříc dítěti

- Zdánlivý posun od didaktismu je nahlížen literárními vědci: tedy jako posun od útlaku „dítěte“ dospělými k zohledňování jeho potřeb:
- „**Ještě dlouho v 19. století** /švédské/ **knihy pro děti usilovaly v první řadě o to, aby zapůsobily na dobré mravy mladých čtenářů, jejich slušné chování a náboženské cítění.**
- Teprve **na přelomu 19. a 20. století** začala literatura pro děti /ve Švédsku/ **reagovat spíše na dětské potřeby než na potřeby dospělých**.“ (Boel Westin: Childern´s Literature in Sweden).

Vstříc dítěti

- Dětské knihy nejsou nutně ani méně vážné než ty pro dospělé, ani se nezabývají „jednoduššími“ či „odlišnými“ emocemi: „Ve skutečnosti nic jako emoce vyhrazená pouze pro dospělé neexistuje a literatura pro děti se zabývá celým jejich spektrem.“ … neexistuje tedy žádný rozdíl v působnosti a záběru knih…nenalezneme příliš mnoho rozdílů v obsahu literatury pro děti a literatury pro dospělé: „válka, postižení, moc, krutost; všechny nejdrsnější aspekty života se v dětské literatuře objevují,“ stejně tak jako fantazie.

Vstříc dítěti

- Dětská literatura se od té pro dospělé nemusí nutně lišit ani svým jazykem:
- Že knihy pro děti používají jednoduchý slovník zaměřený na netrénovanou mysl?
  - Úvodní věta třetí knihy *Sbohem, armádo* zní: „Teď na podzim byly stromy holé a cesty plné bláta“
  - Počáteční věta povídky *Proč má nosorožec zvarhanělou kůži* pak zní: „Před dávnou dobou žil na pustém ostrově u břehů Rudého moře Pársí, od jehož klobouku se odrážely sluneční paprsky leskem více než orientálním.“
- Stále živé dělení „dětské literatury“ na didaktickou a literární – udržuje si pozici coby jednoho z nejdokonalejších kritérií pro posouzení hodnoty – a tedy i definice – „dětské literatury“

- Kanoničnost *Alenky v říši divů*:
  - „Alenčino vědomí se stalo v dějinách dětské prózy prvním zobrazením dětského nitra ve středobodu příběhu. Žádný vypravěč příběhu pro děti nikdy nestál tak blízko dětskému hlavnímu hrdinovi a nepozoroval nic kromě tohoto dítěte. Alenčin vypravěč popisuje, nikdy nekritizuje, ukazuje jen to, co dítě vidí.“

Vstříc dítěti

- Cílem knih pro děti by mělo být přinášet čtenářům potěšení, a ne poučení. Aby je charakterizovaly věčné dětské kvality jako údiv, jednoduchost, smích a vroucnost. Abychom v celosvětové říši dětských knih zachovali literaturu a abychom do ní nevpustili sociologii a pedagogiku“.
- … korejští i japonští čtenáři se jen stěží a obtížně budou identifikovat s postavami, které jsou pouze jednorozměrné…
- … touha poučit japonské děti … nakonec vedla k vytvoření autobiografie podprůměrné literární hodnoty.
- Pojem „identifikace“ - úhelný kámen teorie dětské literatury
- Myšlenka identifikace – tedy proč a jak „dítě“ čte: „dítě“ má být přirozeně a bezděčně přitahováno knihami, v nichž samo sebe rozezná. (s. 29)

Česká literatura pro děti a mládež 1918-2018

- https://www.kjm.cz/data/dokumenty/knihy_autori_WEB.pdf

1918	Jiří Mahen: **Dvanáct pohádek**
1919	Bohumil Alfons Šťastny: **O čarodějích a čarodějnicích**
1920	Božena Němcová: **Dvanáct slovenských pohádek**
1921	Eliška Krásnohorská: **Z poupat do květu**
1922	Eduard Bass: **Klapzubova jedenáctka**
1923	Dominik Filip: **Jak se čerti ženili a jiné legendy a báje**
1924	**O Smolíčkovi: národní pohádka**
1925	Jan Jelínek: **Kytička poupat**
1926	Felix Háj: **Školák Kája Mařík**
1927	Rudolf Těsnohlídek: **Cvrček na cestách**
1928	Frank Wenig: **Kašpárek, Spejbl a spol.**
1929	Josef Čapek: **Povídání o pejskovi a kočičce**
1930	Jaroslav Hloušek: **Jak Honzíček hledal Filipa**
1931	Vladislav Vančura: **Kubula a Kuba Kubikula**
1932	Jan Vrba: **Zlatý klíček**
1933	Karel Čapek: **Dášenka čili život štěněte**
1934	František Langer: **Bratrstvo Bílého klíče**
	Josef Lada: **Mikeš**
1935	Marie Voříšková: **Pim a Pam**
1936	Ondřej Sekora: **Ferda Mravenec**
1937	Jaroslav Žák: **Študáci a kantoři**
1938	Ondřej Sekora: **Ferda v mraveništi**

1939-49

1939	Josef Lada: **Bubáci a hastrmani**
1940	Marie Majerová: **Robinsonka**
1941	Jaroslav Foglar: **Záhada hlavolamu – přepodivný příběh ze života „Rychlých šípů“**
1942	Amálie Kutinová: **Gabra a Málinka v Praze**
	Rudolf Slawitschek: **Anastazius Kočkorád, velký kouzelník**
	Pavel Nauman: **Pohádky o mašinkách**
1943	František Hrubín: **Říkejte si se mnou**
	Josef Filgas: **Bráška Lajdáček**
	Václav Prokůpek: **Naše hříbátka**
	Ondřej Sekora: **Uprchlík na ptačím stromě**
1944	Eva Chválová: **Madlenka**
1945	Jan Alda: **Sůl nad zlato**
1946	Miloš Holas: **Abeceda**
	Josef Lada: **Nezbedné pohádky**
1947	Ivan Blatný: **Jedna, dvě, tři, čtyři, pět**
	Jaroslav Foglar: **Stínadla se bouří**
1948	Zdeňka Bezděková: **Říkali mi Leni**
	Jan Čarek: **Ráj domova**
1949	Jaroslav Seifert: **Šel malíř chudě do světa**

1949-59

1949	Jaroslav Seifert: **Šel malíř chudě do světa**
1950	Josef Lada a František Hrubín: **Ladův veselý přírodopis**
1951	František Hrubín: **Je nám dobře na světě**
1952	Anna Janíčková: **Byl jeden domeček**
	Josef Lada a Milan Dobroslav Pavlíček: **Josef Lada dětem**

1953	František Hrubín: **Hrajte si s námi**
1954	Bohumil Říha: **Honzíkova cesta**
	Ondřej Sekora: **Mravenci se nedají**
	Josef Čapek: **Povídejme si děti**
1955	Vladimír Holan: **Bajaja**
1956	Jaroslav Seifert: **Chlapec a hvězdy**
1957	Bohumil Říha: **O letadélku Káněti**
	Vítězslav Nezval a Vlastimil Fiala: **Zlatý věk**
1958	Eduard Petiška: **Pohádkový dědeček**
	Václav Čtvrtek: **My tři a pes z Pětipes**

1959-69

1959	Eduard Petiška: **Birlibán**
	Ludvík Aškenázy: **Putování za švestkovou vůní**
1960	Jan Werich: **Fimfárum**
	František Hrubín: **Špalíček veršů a pohádek**
1961	Alois Mikulka: **Aby se děti divily**
1962	Jiří Trnka: **Zahrada**
1963	Miloš Macourek: **Jakub a 200 dědečků**
1964	Karel Jaromír Erben: **Zlatovláska**
	Josef Kainar: **Nevídáno, neslýcháno**
1965	Jan Procházka: **Ať žije Republika**
1966	Pavel Šrut: **Petrklíče a petrklinky**
	Iva Herčíková: **Pět holek na krku**
1967	František Nepil: **Pohádky z pekelce**
1968	Eduard Petiška: **Golem a jiné židovské pověsti a pohádky ze staré Prahy**
1969	Stanislav Rudolf: **Metráček**

1969-78

1969	Stanislav Rudolf: **Metráček**
1970	Václav Čtvrtek: **O Česílkovi, Šejtročkovi a jednom známém loupežníkovi**
	Vojtěch Steklač: **Bořík ovy lapálie**
1971	Věra Faltová: **Kocour Vavřinec a jeho přátelé na cestách**
1972	Miroslav Švandrlík: **Neuvěřitelné příhody žáků Kopyta a Mňouka**
1973	Václav Čtvrtek: **O víle Amálce a žabce Márince**
	Hana Bořkovcová: **My tři cvoci**
1974	Eduard Petiška: **Byl jednou jeden krtek**
	Václav Čtvrtek: **Pohádky z pařezové chaloupky Křemílka a Vochomůrky**
1975	Bohumil Říha: **Vítek na výletě**
	Jaromíra Kolárová: **Záhadný host**
1976	František Nepil: **Já, Baryk**
	Svatopluk Hrnčíř: **Únos krále hádanek**
1977	Rudolf Čechura: **Maxipes Fík**
	Eduard Petiška: **Martínkova čítanka a dvě klubíčka pohádek**
1978	Zbyněk Malinský: **Dům ve Sluneční ulici**
	Jiří Žáček: **Aprílová škola**

1979-88

1979	Václav Čtvrtek: **O hajném Robátkovi a jelenu Větrníkovi**
1980	Karel Jaromír Erben: **Pohádková kytice**
1981	Vojtěch Steklač: **Bohoušek & spol.**
	Milena Lukešová: **Jak je bosé noze v rose**
1982	Miloš Macourek a Adolf Born: **Mach a Šebestová**
	Jan Ryska: **Byli jsme tři (náš děda, pan učitel a já)**

1983	Jan Skácel: **Uspávanky**
1984	Jiří Kahoun: **Pískací kornoutek**
1985	Martina Drijverová: **Táta nemá smutky rád**
1986	Michal Černík: **Knížka malých pohádek**
1987	Josef Lada: **Máme rádi zvířata**
1988	František Dostál a Jiří Žáček: **Život je pes – obrázková knížka pro lidská štěňata**
	Emanuel Frynta: **Písničky bez muziky**

Historický exkurz do literatura pro děti a mládež po r. 1945

- Silně ovlivněna **politickou situací a ideologií KSČ**
- Prosadil se proud **agitačně výchovné beletrie** s jediným ideologickým zaměřením (komunistickým)
- **Potlačeny snahy o formování uměleckých kritérií dětské četby**
- **Potlačeny útvary zábavné prózy pro mládež**
- Změna funkčních priorit, tematický příklon celé této oblasti literární produkce k současným látkám a námětům
- **Prvoplánová výchovnost** nově vznikajících textů byla často podpořena i značným zjednodušením jejich výstavby
- **Tematická trivialita a kompoziční strnulost** ospravedlňovány požadavkem obecné **srozumitelnosti**

Historický exkurz do literatura pro děti a mládež po r. 1945

- Přímočarost výchovně-vzdělávacích snah vyústila ve **stírání hranice mezi propagandou a literární tvorbou** a v nadvládu metody černobílého kontrastu mezi pozitivními a negativními hodnotami, ztvárněnými v díle (nejčastější obraz zla – fašistický nepřítel – přitom postupně splýval s nepřítelem třídním)
- **Literatura pro děti a mládež se silnou formativní intencí sbližovala s literaturou pro dospělé**, jejíž tendence kopírovala mimo jiné výběrem námětů: od staveb socialismu po husitské bojové tradice
- Dětská četba utvářela svéráznou odnož socialistickorealistické literatury budovatelského období pro dospělé

Historický exkurz do literatura pro děti a mládež po r. 1945

- Četbu dětí a mládeže násilně usměrnil **zákon o jednotné škole z roku 1948** a na něj navazující koncepce literární a čtenářské výchovy, která ji svázala s pragmatickými a ideologickými cíli.
- Do roku 1950 - ze setrvačnosti několik nakladatelství v návaznosti na svůj program z dřívějších dob (Česká grafická Unie, Melantrich, Orbis, Rovnost, Severografie, Vyšehrad)
- Po roce 1950 - vývoj dětské literatury spojen pouze s ediční politikou **Státního nakladatelství dětské knihy** (SNDK-1949)
- Monopolizace – zmenšení spektra titulů, zvýšení počtu jednotlivého vydávaného nákladu

Historický exkurz do literatura pro děti a mládež po r. 1945

- Rok 1949 - vyšlo 6 překladů ze sovětských literatur, pouze 5 původních beletristických prací pro děti, 6 výborů z české klasiky
- Rok 1950 - překlady ze zemí sovětského bloku tvoří 1/3 publikovaných titulů
  - **Společenská objednávka**: sborníky z prací domácích i zahraničních autorů věnované politickým výročím nebo historickým událostem (*Vyšlo slunce. Naši spisovatelé o V. I. Leninovi*, 1950 / *Čeští spisovatelé korejským dětem*, 1952)
  - Karel Nový ve vedení SNDK v roce 1952: větší prostor pro původní českou poezii pro děti i pro autory, jejichž tvorba byla jinak kritizována za sklony k individualismu a subjektivismu i kvůli volené poetice (práce Františka Hrubína, Jana Čarka, Jaroslava Seiferta, Františka Branislava)

Časopisecké zázemí

Po r. 1948 a převratu proměna struktury časopisů o dětské literatuře nebo dětskému čtenáři určených

Kriticko-teoretická revue ***Štěpnice*** mění svoji orientaci – z vědeckého výzkumu dětské četby a podpory ryze uměleckých snah v dané oblasti ZMĚNA na prosazování a komentování principů budovatelské kultury

Tendenci k vychovatelskému pojetí literatury potvrzuje pozdější nahrazení *Štěpnice* novým časopisem příznačně nazvaným ***Literatura ve škole*** **(od 1953).**

Časopisecké zázemí

- **Zaniká většina dřívějších periodik pro děti a mládež s převažující složkou zábavnou** (Foglarův Vpřed, po únoru sloučený s časopisem Junák a posléze přejmenovaný na Vpřed, pionýři) i zaměřených pedagogicky (Brouček, Vlaštovička, Klas)
- **Nově založená periodika, uspořádaná na principu věkové kategorizace** a z ní vyplývající specifičnosti jednotlivých titulů - od dubna 1950 Ohníček pro věkovou kategorii 9–12 let, od září 1953 časopis Pionýr pro potřeby nově vzniklé jednotné organizace dětí staršího školního věku
- Mateřídouška - určená nejmladším čtenářům, od šestého ročníku (1949/50) podlehla kontextu budovatelské kultury, prostor schematickým didaktickým prózám domácí i sovětské provenience (Valentina Osejevová, Arkadij Gajdar, Jevgenij Švarc), publicistice i veršům agitačního charakteru. V osmém ročníku (1951/52) místo tradičního uspořádání na principu kalendářního cyklu jednotlivá čísla věnuje významným osobnostem: Stalinovi, Leninovi a Zdeňku Nejedlému.

Žánry a autorské zázemí na přelomu 40. a 50. let

- Literatura systematicky žánrově i tematicky zplošťována, stále **užší vazby na sovětskou tvorbu**
- Nové pojetí lidovosti - akceptována folklorní tvorba pro děti
- **Zmizely** z námětového i žánrového spektra celé oblasti : jakákoli tvorba se skautskou a legionářskou tematikou, chlapecké a dívčí romány
- Potlačování projevem a) odporu proti komerční, brakové četbě pro mládež kapitalistické éry, b) jednoznačným projevem odmítnutí odpočinkové a zábavné funkce literatury jako takové

Žánry a autorské zázemí na přelomu 40. a 50. let

- Dobrodružná próza jako součást klasického fondu dětské literatury vycházela jen v ideologicky usměrněných adaptacích
  - např. ***Robinson Crusoe***, adapt. Kornějem Čukovským v roce 1953 a J. V. Plevou v roce 1956
  - z Defoeova vyprávění zcela odstraněn zásadní motiv víry v Boha jako významný charakterotvorný rys, podněcující sebezáchovnou i sebekultivační činorodost hlavní postavy

Žánry a autorské zázemí na přelomu 40. a 50. let

- **Naprosto nepřijatelná literatura orientovaná nábožensky** (v politických procesech s katolíky byli z autorů dětské literatury odsouzeni Václav Renč, Václav Prokůpek, Josef Knap, František Křelina a Jan Zahradníček)
  - Ještě před uvězněním **JANA ZAHRADNÍČKA** vyšla bibliofilsky sbírka veršovaných legendárních pohádek Ježíškova košilka (bibliof. 1951, antedat. 1947) – 9 skladeb, z nichž 6 čerpalo z Kristova dětství a 3 zpracovávaly tradiční téma putování Krista a Petra po světě, zakotvené i ve folklorní tradici
  - z příběhů vyzařuje přirozená láska k domovu a k životu ve všech jeho podobách, sympatie k lidem, květinám, ptákům; jsou podávány jako přirozená součást života a lidského domova (Jak povstaly chudobky), ve vtipných etiologiích a etymologiích (o hlasu slavíka, o vzniku planých růží) a v pointách příběhů se ke slovu dostává šibalský úsměv.

„Paradoxy“ dobové situace v literární produkci

Obohacení autorského zázemí dětské literatury o básníky, které postihla publikační omezení v literatuře pro dospělé a uchylují se k dětskému čtenáři

- Jan Čarek - dětská lyrika (později však autocenzura a poezie tematicky spjatá s průmyslovou výrobou (Bajky o nástrojích, 1953; Co si povídaly stroje, 1955)
- **Jaroslav Seifert, František Hrubín nebo František Branislav** - říkadla, písně a popěvky, žánr pohádky, **Vladimír Holan** – Bajaja z r. 1955
- Seifert a Hrubín propojují tvorbu **inspirací výtvarnými projevy** Mikoláše Alše, Josefa Lady, Josefa Mánesa, Maxe Švabinského, Adolfa Zábranského nebo Jiřího Trnky

FRANTIŠEK HRUBÍN

- Rytmizace, akcent a rozvíjení drobných motivů každodenního života dítěte, spojených s radostí z dětské hry (*Hrajte si s námi*, 1953)
- kreativní uchopení světa hrou přitom nevylučovalo respektování přírodního řádu i hodnot spjatých s lidskou činností - (*Tři kluci sportovci*, 1950), veršované pohádky na lidové náměty (*Paleče*k, 1949)
- Rozšiřuje tradiční motivickou škálu o **budovatelská topoi** (*Je nám dobře na světě* (1951): „Z komínů se kouří, / slunce oči mhouří. / Mhuř si oči, mhuř. / Kdyby se z nich nekouřilo / bylo by nám hůř!“

FRANTIŠEK HRUBÍN

- Veršované pohádky: nová poloha dobové představy o zápasu mezi dobrem a zlem a o přímočarém směřování k dobru
- Kuřátko a obilí (1953), Zimní pohádka o Smolíčkovi (1954), Pohádka o Květušce a její zahrádce, plná zvířátek, ptáků, květin a nakonec dětí (1955)
  - Hrdinové se nečekaně ocitají **v kritické situaci,** mají stejně blízko ke ztrátě domova jako k jeho nalezení, ke smrti a zániku jako k životu
  - **Východiska** z takových situací jsou podmiňována schopností nepodlehnout malomyslnosti, vnitřní mravní silou a také nezištnou pomocí přátel

JAROSLAV SEIFERT

- **Poloha dětství a řádu domova spojena s nejbližšími**
  - sbírka ***Maminka*** (1954), za niž roku 1955 obdržel státní cenu, se nevztahuje přímo k dítěti, ale oslovuje širší okruh čtenářů, kteří dovedou s odstupem času docenit metonymický rozměr konkrétních drobných věcí a předmětů, představujících nenávratně ztracený svět jistoty (slabikář, tatínkova dýmka)
  - **návraty do krajiny dětství** tak různých variacích vyprávějí o ztraceném ráji, vyznačují se vzpomínkovým propojením se světem dětství a zasazením dětských postav do míjejících okamžiků,
  - nezastřená **nostalgie, sentimentalita,** harmonizující dovršení, především smíření s nezadržitelně plynoucím časem a zapomínáním
  - Tvorba (umocněná **zvukovou výstavbou**) udržovala kontinuitu s tradicionální, melodickou linií dětské lyriky

Poezie a próza pro děti v období budovatelské kultury

- Určujícím žánrovým typem **báseň nebo básnická sbírka složená z veršů adorujících pracovní úsilí a zásluhy i vůdčí osobnosti** nového řádu - určená k veřejné, kolektivní prezentaci s hlasitou recitací či se sborovými výstupy
  - např. Jindřich Hilčr (Mladost, 1953): rétorická, agitační lyrika pro děti
- Tematika mírového domova, konfrontace tíživé minulosti s novými společenskými proměnami - **topos** krásné, v dřívějších dobách těžce zkoušené země, která po únoru dostala příležitost ke šťastnému rozvoji
- Pedagogický patos příznačně zesilován a „zživotňován“ **dialogizací**: rozhovory mezi soudruhem a pionýrem, matkou a malým, nevědomým dítětem
- Dítě: **prostředníkem** i mírou básnických výpovědí, avšak bez emotivní zainteresovanosti dětského adresáta; tomu dětská lyrika budovatelského období předepisovala roli přímého účastníka historického zápasu dvou ideologií, „starého“ a „nového“ světa

Poezie a próza pro děti v období budovatelské kultury

- **Vesnice** tradičního typu s doprovodnými motivy přírody a dětských her ztrácíí počátkem padesátých let v dětské lyrice své dosavadní výlučné postavení
- Do poezie pro děti vstupuje **předmětnost průmyslové práce** (traktory, stroje, vodojemy a stavby), tradiční motivika se dále politizuje (máj přestal být symbolem jara a byl nyní spojován převážně se svátkem práce, s koncem války a osvobozením Prahy)
- Prototypem budoucnosti a nového rytmu života je *„Město velké slávy“* = Ostrava (báseň pro děti z roku 1955)
  - Ostravsko napříč dobovou produkcí osou pro budovatelsko- -pionýrskou tematiku, pro zbožnění ocele, uhlí, zbraní, letadel, vojáků střežících současnost, pojímanou jako šťastný dětský sen

Poezie a próza pro děti v období budovatelské kultury

- Výbory z veršů starých i současných autorů (*Domove líbezný*, 1954, ed. Jan Alda) a z lidové poezie (*Cestička do školy*, 1955, edd. Karel Plicka, František Volf) podřízeny Nejedlého koncepci lidovosti a aktualizace kulturního dědictví, odpovídaly jednotným osnovám literární výchovy a účelově chápanému odkazu klasiků české literatury

Poezie a próza pro děti v období budovatelské kultury

- Beletristickou ilustrací **propagandistických tlaků** především **próza s dětským hrdinou**
- Významový posun příběhů s okupační tematikou - emotivnost prožitých situací a událostí nahradil patos a tendenční interpretace války podle koncepce třídního boje a přiznání zásluh na porážce fašismu pouze SSSR a domácímu komunistickému odboji.
  - Záškodnickým aktem namířeným proti zájmům československého lidu je nálet Američanů na plzeňskou Škodovku v próze K. J. Beneše *A přece se dočkal* (1952)
  - Tendenční schematizace prózy s partyzánskou a odbojovou tematiko - *Jurášek* Martina Gazdy (1951) či *Pískle* Jana Mareše (1952), politické uvědomování repatriovaného sirotka Jan Kloboučník a jeho román z předúnorové české vesnice *Návrat* (1953)
- Tematickému a námětovému sbližování s literaturou pro dospělé odpovídalo **postavení ústředních postav** – v prózách zbaveny svých dětských atributů a plně začleněny do sítě „dospělých“ sociálních rolí

Poezie a próza pro děti v období budovatelské kultury

- Soudobá tematika - **dítě** vystupuje jako důležitý **činitel převýchovného procesu a příkladkolektivní morálky pro dospělé**, favorizování zbavuje dětské postavy osobitosti, tvoří nezlomného hrdinu - do literatury pro mládež vnášen nezvykle militantní tón
  - (Sylva Krejčová: *Kluci, dáme se do toho!*, 1949, Donát Šajner: *Tovaryši*, 1953).

Poezie a próza pro děti v období budovatelské kultury

- Tvorba na společenskou zakázku vrcholí v letech 1952–53 vznikem řady textů podporujících **pionýrskou organizaci**, zvláště tzv. školních povídek
- Dětský hrdina v nich vstupuje do vykonstruovaných zápletek se schematizovaným řešením a na své úrovni se snaží o údernické výkony - například ve sběru druhotných surovin i při školní výuce
- **Obraz dětského hrdiny redukován na loutku realizující dobovou ideologii** včetně schůzování a přijímání nejrůznějších usnesení (R, Lukášová: Nová směna, 1952; E. J. Peřina: Za červenou stužkou, 1952; J. Lišková: Sašův odkaz, 1952)
  - V tomto kontextu příznačné úpravy, které provedl J. V. Pleva s ***Malým Bobšem***, předválečnou prózou, která od počátku padesátých let na dlouhá desetiletí patřila k základní povinné četbě začínajících čtenářů: roku 1950 vypracoval její nový, revolučně vyznívající závěr, v roce 1953 ji pak zásadním způsobem upravil a politicky aktualizoval.

Poezie a próza pro děti v období budovatelské kultury

- Publicistická literatura
  - vedle reportážních próz (Lenka Hašková: Lidé z velké stavby, 1953) vzniká řada biografických portrétů, zasvěcených ústředním postavám komunistického hnutí
- **Próza s historickou tematikou**
  - přednostně orientována na etapy příhodné pro ilustraci dějinné úlohy lidových mas – husitství a období formování dělnického hnutí (M. V. Kratochvíl: Husitská kronika, 1956; A. Zápotocký: Barunka, 1957)

Poezie a próza pro děti v období budovatelské kultury

- Kontinuitu s předválečným vývojem zajišťuje tvorba EDUARDA ŠTORCHA
  - úpravy svých starších prací (poslední autorovou novou prací byl román *Minehava*, 1950)
- Stranou dobových aktualizací se držela próza s **přírodní tematikou** – osobitá tvorba Jaromíra Tomečka a Vladimíra Pazourka.

Poezie a próza pro děti v období budovatelské kultury

- Požadavek výchovného a přesvědčovacího účinku beletrie pro děti a mládež také **v autorské pohádce:** umělecko-naučné ztvárnění dobových událostí, společenských změn a politicky motivovaných kampaní (sběr surovin, boj proti záškodnictví, brigádnická činnost, voj proti mandelince bramborové – **Ondřej Sekora**: (Jak se uhlí pohněvalo, 1949; Pohádka o stromech a větru, 1949; O zlém brouku Bramborouku, 1950)

Poezie a próza pro děti v období budovatelské kultury

- **Folklorní pohádka** - podrobena nové interpretaci z hlediska své společenské úlohy a výchovného významu, vysvětlována jako odraz lidského boje za lepší existenci, zdůrazňován její „realistický základ“, často v součinnosti s obecně proklamovanou „lidovostí“ a lidovým humorem
- Výjimka: hodnotný soubor pohádek adaptovaných **Josefem Štefanem Kubínem**: *Zlatodol pohádek I–IV* (1948–52).

Dětská literatura v proměňující se společenské situaci

- Obraz dítěte se v této době začíná výrazněji uplatňovat v literatuře pro dospělé
- **Celostátní konference o literatuře pro mládež v roce 1955 a II. sjezd československých spisovatelů v roce 1956** – začátek hodnotící rozpravy o stavu a směřování dětské literatury
- Proměna produkce, větší množství a různorodost témat i autorů
- V r. 1959 se v Mateřídoušce objevuje bohatší spektrum překladů (**Jacques Prévert**) a začínají tu publikovat autoři, jejichž tvorba poté vtiskla ráz dětské četbě šedesátých let (Milena Lukešová, Ota Hofman, Ljuba Štíplová, Ivo Štuka)

Dětská literatura v proměňující se společenské situaci

- V říjnu 1956 vychází první číslo česko-slovenského časopisu **Zlatý máj** (s podtitulem Kritická revue umělecké tvorby pro mládež), návaznost na někdejší Štěpnici
  - redaktor František Hrubín
  - rozvoj teorie a kritiky literatury pro mládež
  - podmínky pro opětovné zasazení české literatury pro děti a mládež do kontextu světového písemnictví
  - autoři, kteří v pozdějších letech přispěli k pozvednutí úrovně odborného bádání o této oblasti literatury (zvláště Z. K. Slabý, Zdeněk Heřman, Vladislav Stanovský, Jaroslav Tichý, Vladimír Nezkusil)
- Signál dalšího uvolňování ideologických omezení - v roce 1957 na stránkách Literárních novin nastolena otázka **případné reedice Karafiátových *Broučků,*** oznámení Státního nakladatelství dětské knihy, že prózu hodlá vydat, však zůstalo jen prohlášením , první poúnorové vydání až v roce 1967 v nakladatelství Blok (po ideologických úpravách z r. 1947 – změna konce, odstranění duchovna)

Dětská literatura v proměňující se společenské situaci

- Jmenování **Bohumila Říhy** do funkce ředitele **Státního nakladatelství dětské knihy** – 1956
  - Opuštěna jednosměrná orientace na překlady ze sovětské literatury, prohloubení spolupráce monopolního nakladatelství s literárními kritiky a teoretiky
  - Ucelenější koncepce, zaměřená k podpoře původní tvorby
  - **Specializované edice** cestopisné, dobrodružné a vědeckofantastické literatury: *Knihy odvahy a dobrodružství , Knižnice vědeckofantastických příběhů* (1954–64), *Daleké kraje* (1955–65), *Podivuhodné cesty* (od 1957), *Karavana* (1958–92)

Postupné oživování beletrie pro děti a mládež ve 2. polovině 50. let

- Snahy o změnu komunikace s dětským adresátem
- ***Honzíkova cesta*** **Bohumila Říhy** (1954)
  - Na pozadí obrazu kolektivizace venkova vystupuje do popředí psychologičtěji odstíněný portrét malého hrdiny, doprovázený v té době vzácným humorným odlehčením (Užitý kompoziční postup přitom nápadně připomněl prózu JIŘÍHO KOLÁŘE *Jeden den prázdnin*, 1949)

Postupné oživování beletrie pro děti a mládež ve 2. polovině 50. let

- **Historicko-biografická próza**
  - přesun důrazu od postav současného ideologického panteonu k všeobecně **respektovaným osobnostem dějin české kultury**, vzpírajícím se zjednodušeným interpretacím
  - Román V. Kováříka *Mládí Jana Nerudy* (1955), autobiografické prózy pro mládež F. Kožíka (*Cestou lásky*, 1958, o Josefu Mánesovi; *Bolestný a hrdinský život J. A. Komenského*, 1958)

Postupné oživování beletrie pro děti a mládež ve 2. polovině 50. let

- Pozoruhodné **soubory tuzemského i jinonárodního folklorního odkazu**
  - adaptace *Pohádek z Tisíce a jedné noci* F. Hrubína (1956) a jeho *Špalíček pohádek* (1957), *Krkonošské pohádky* A. Kutinové (1957), sbírky V. Kocourka *Za pohádkou kolem světa* (1957) a *Se zvířátky kolem světa* (1958), *Strom pohádek z celého světa* J. Valadislava (1958).
  - Rehabilitace moderní autorské pohádky s folklorními prvky
  - kouzelné pohádky s podtrhovanými rysy plebejskosti v typizaci tradičních pohádkových postav a situací – Jan Drda: ***České pohádky*** (1958) - Dařbuján a Pandrhola (f. 1959, rež. Martin Frič)

Postupné oživování beletrie pro děti a mládež ve 2. polovině 50. let

- Adaptace velkých látek **evropské kultury**
  - Nové vydání úprav starozákonních legend, českých pověstí a bajek Ivana Olbrachta (*Pověsti a bajky*, 1955, ed. Rudolf Havel, *Biblické příběhy* 1958
  - Mytologie antického světa pro dětského čtenáře - Eduard Petiška (*Staré řecké báje a pověsti*, 1958).

Pokusy o „nový“ román pro dívky a chlapce

- Četba pro mládež dostává prostor od poloviny 50. let
- Místo pro žánrový typ **sentimentální četby pro dívky a dobrodružného románu pro chlapce**
  - Próza s dívčí hrdinkou v románech Heleny Šmahelové *Mládí na křídlech* (1956) a zejména ***Velké trápení*** (1957) – podnítilo vlnu kritických úvah o problematice tzv. dívčí četby a o možnostech, jak v podmínkách socialistické kultury navázat na žánrové tradice dívčího románu.
  - Ve *Velkém trápení* téma rodičovského rozvodu a rozpadu rodiny, která byla v tematickém repertoáru dívčího žánru relativně nová
  - Důraz na prožitek osamělosti dospívající osobnosti, a to i v prostředí kolektivní výchovy (v dětském domově)
  - Oživení a stylistické povznesení tradičního žánrového komplexu motivů a hrdinčiných vztahů (k rodičům, kamarádkám, pedagogům, chlapcům)
  - Podmínky k expanzi dívčího románu v následujícím období

Pokusy o „nový“ román pro dívky a chlapce

- Programový **odklon od exotiky**, snažící se na dobrodružné syžety naroubovat „úkoly dne“ a nově objevenou „romantiku práce“ (*Plavčík Karel*, 1955)
- Dějovým východiskem **příběhy o odhalených záškodnících budovatelského období**
- Ústřední roli špionážní zápletky sehrávají odhalování západních agentů nebo teroristů (*Stopy vedou k Mrákotínu*, 1956)
- Koncem 50. let sílí prvky záhady, napětí a akce (*Záhada pěti domků* K. Fabiána 1957)